

روش‌شناسی تقدس حدیث

با رویکرد تطبیق بر نمونه‌ها

تألیف:

دکتر مهدی یزدانی

انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه السلام)
تهران: بزرگراه شهید چمران،
پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲
صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۵۵
E-mail: isu.press@yahoo.com
فروشگاه اینترنتی:
www.ketabesadiq.ir

فروشگاه امام صادق

روش‌شناسی نقد متن حدیث: (با رویکرد تطبیق بر نمونه‌ها) ■ تألیف: دکتر مهدی ایزدی
ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) ■ چاپ اول: ۱۳۹۴ ■ قیمت: ۱۵۲۰۰۰ ریال ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
چاپ و جغاف: نوشکی ■ شابک: ۴-۳۷۴-۲۱۴-۶۰۰-۹۷۸

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سرشناسه: ایزدی، مهدی، ۱۳۹۴-
عنوان و نام پدیدآور: روش‌شناسی نقد متن حدیث: (با رویکرد تطبیق بر
نمونه‌ها) // تألیف: مهدی ایزدی.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری: ۳۰۴ ص.
فروست: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)؛ ۶۷۶ مطالعات قرآنی، قیمت: ۳۹۰۰۰
قیمت: ۱۵۲۰۰۰ ریال. شابک: ۴-۳۷۴-۲۱۴-۶۰۰-۹۷۸
موضوع: حدیث
شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)
شماره کتابشناسی ملی: ۴۱۱۵۱۰۸

فهرست مطالب

سخن ناشر.....	۱۳
مقدمه.....	۱۵
فصل اول: مباحث مقدماتی.....	۱۷
۱-۱. تعریف لغوی «نقد».....	۱۷
۲-۱. تعریف اصطلاحی «نقد حدیث».....	۱۷
۳-۱. تعریف دانش «علل الحدیث».....	۱۸
۴-۱. اهمیت «نقد حدیث» از منظر قرآن کریم.....	۱۸
۵-۱. اهمیت نقد حدیث از منظر احادیث.....	۱۹
۶-۱. اهمیت نقد حدیث در کلام حدیث پژوهان بزرگ.....	۱۹
۷-۱. انواع نقد حدیث.....	۲۰
۸-۱. گوشه‌ای از تلاش‌های حدیث پژوهان در عرصه نقد متن حدیث.....	۲۰
فصل دوم: آسیب‌شناسی متن حدیث.....	۲۳
۱-۲. تصحیف و تحریف.....	۲۳
۱-۱-۲. نمونه‌هایی از آسیب‌های ناشی از تصحیف.....	۲۵
۲-۱-۲. نمونه‌هایی از آسیب‌های ناشی از تحریف.....	۳۱
۲-۲. حذف بخشی از متن.....	۳۵
۳-۲. ادراج در متن.....	۴۴

۴۶	۴-۲. نقل به معنی
۵۲	۵-۲. قلب در متن
۵۴	۶-۲. اضطراب
۵۷	۷-۲. جعل
۶۳	فصل سوم: ملاک‌ها و ضوابط نقد متن حدیث
۶۳	مقدمه
۶۳	۱-۳. مخالفت با نصوص قرآن کریم
۸۰	۲-۳. مخالفت با سنت مقطوع یا احادیث مشهور
۸۶	۳-۳. مخالفت با احکام عقل
۹۵	۴-۳. مخالفت با اجماع مسلمانان
۹۷	۵-۳. مخالفت با روایات مذهب امامیه
۹۸	۶-۳. مخالفت متن حدیث با تاریخ معتبر
۱۰۷	۷-۳. مخالفت با مسلمات عجم تجربی
۱۱۴	۸-۳. مخالفت با حسرت و توبه
۱۱۸	۹-۳. نقد متن توسط حدیث‌های دیگر
۱۲۰	۱۰-۳. نقد متن حدیث بر اساس عدم تناسب با پرسش راوی
۱۲۱	۱۱-۳. نقد متن بر اساس مخالفت با روایات سایر امامیه و موافقت با عامه
۱۲۵	۱۲-۳. نقد متن بر اساس سبک و سیاق آن
۱۲۶	۱۳-۳. مخالفت متن با نسخه‌های معتبر
۱۲۷	۱۴-۳. مخالفت متن با شأن و منزلت معصوم (علیه السلام)
۱۳۹	۱۵-۳. طولانی بودن متن و دلالت آن بر مطالب عجیب و غریب
۱۴۱	فصل چهارم: مقالاتی در نقد و فهم حدیث
۱۴۱	۱-۴. نقد و فهم روایات موهوم تحریف در «الکافی»
۱۴۱	۱-۱-۴. طرح مسئله
۱۴۱	۲-۱-۴. پیشینه
۱۴۲	۳-۱-۴. مقدمه‌ای در صدور روایات الکافی
۱۴۳	۴-۱-۴. معنای اصطلاحی تحریف
۱۴۴	۱-۴-۱-۴. تبدیل واژه‌ای به واژه دیگر

۱-۴-۲.	کاهش و افزایش واژگان، آیات و سوره‌ها	۱۴۴
۱-۴-۵.	گونه‌شناسی روایات تحریف در «الکافی»	۱۴۴
۱-۴-۱-۵.	تحریف قرآن از سوی دشمنان	۱۴۴
۱-۴-۱-۵-۲.	افزوده شدن برخی واژگان در خلال آیات	۱۴۶
۱-۴-۱-۵-۲-۱.	ذکر نام «علی (علیه السلام)» و برخی معصومان (علیهم السلام) در قرآن	۱۴۶
۱-۴-۱-۵-۲-۲.	افزایش عبارات تفسیری به آیات	۱۵۱
۱-۴-۱-۵-۳.	بجای واژگان قرآنی	۱۵۲
۱-۴-۱-۵-۴.	اختلاف قرانات	۱۵۴
۱-۴-۱-۵-۵.	کسر آیات	۱۵۷
۱-۴-۲.	تحلیل روایات منشأ پیدایش کنیه «ابوتراب»	۱۶۰
۱-۴-۲-۱.	طرح مسئله	۱۶۰
۱-۴-۲-۲.	پیشینه بحث	۱۶۱
۱-۴-۲-۳.	روایات منقول منابع عربی	۱۶۳
۱-۴-۲-۳-۱.	نقد و تحلیل روایات منقول در جوامع روایی اهل سنت	۱۶۴
۱-۴-۲-۳-۱-۱.	روایات موهم کدورت میان علی (علیه السلام) و فاطمه (علیها السلام)	۱۶۴
۱-۴-۲-۳-۱-۲.	روایات موهم شکایت فاطمه (علیها السلام) از علی (علیه السلام)	۱۶۸
۱-۴-۲-۳-۱-۳.	روایات موهم غضب علی (علیه السلام) نسبت به فاطمه (علیها السلام)	۱۷۱
۱-۴-۲-۳-۱-۴.	آرمیدن علی (علیه السلام) و عمار در نخلستان	۱۷۲
۱-۴-۲-۳-۱-۵.	ایجاد پیوند مؤاخات میان مسلمانان و حزن علی (علیه السلام) و تنهایی	۱۷۳
۱-۴-۲-۳-۲.	نقد و تحلیل روایات منقول در جوامع روایی امامیه	۱۷۵
۱-۴-۲-۳-۲-۱.	روایات موهم کدورت میان علی (علیه السلام) و فاطمه (علیها السلام)	۱۷۵
۱-۴-۲-۳-۲-۲.	امام علی (علیه السلام) در نخلستان	۱۷۷
۱-۴-۲-۳-۲-۳.	روایات موهم خواستگاری امام علی (علیه السلام) از دختر ابوجهل	۱۷۹
۱-۴-۲-۳-۲-۴.	امام علی (علیه السلام) و کنیز حبشی	۱۸۲
۱-۴-۲-۳-۲-۵.	امام علی (علیه السلام) در سجده	۱۸۴
۱-۴-۲-۴.	نقد روایات در پرتو شخصیت‌شناسی امیرالمؤمنین (علیه السلام)	۱۸۵
۱-۴-۲-۱.	زهد امیرالمؤمنین (علیه السلام)	۱۸۵
۱-۴-۲-۲.	تقابل بنی‌امیه با امیرمؤمنان (علیه السلام) پس از رسول اکرم (صلی الله علیه و آله)	۱۸۶

۱۸۸	۳-۴. روش‌های شناخت آسیب‌ها و خرافات در گزارش‌های نهضت عاشورا.....
۱۸۸	۳-۴-۱. طرح مسئله.....
۱۸۹	۳-۴-۲. گزارش نخست.....
۱۹۰	۳-۴-۱-۲. آسیب‌شناسی.....
۱۹۰	۳-۴-۱-۲-۱. عدم انسجام متن.....
۱۹۲	۳-۴-۳. گزارش دوم.....
۱۹۳	۳-۴-۱-۲. آسیب‌شناسی.....
۱۹۸	۳-۴-۴. گزارش سوم.....
۱۹۹	۳-۴-۱. آسیب‌شناسی.....
۱۹۹	۳-۴-۱-۴. ابهام‌های مصداقی و مفهومی.....
۲۰۱	۳-۴-۵. گزارش چهارم.....
۲۰۶	۳-۴-۵-۱. آسیب‌شناسی.....
۲۱۲	۳-۴-۶. گزارش پنجم.....
۲۱۲	۳-۴-۷. گزارش ششم.....
۲۱۳	۳-۴-۸. گزارش هفتم.....
۲۱۴	۳-۴-۹. گزارش هشتم.....
۲۱۵	۳-۴-۱۰. گزارش نهم.....
۲۱۷	۴-۴. نقد و فهم حدیث از منظر شیخ بهایی.....
۲۱۷	۴-۴-۱. طرح مسئله.....
۲۱۷	۴-۴-۲. نقد حدیث.....
۲۱۸	۴-۴-۱-۲. نقد سندی.....
۲۱۸	۴-۴-۱-۲-۱. نقد رجالی.....
۲۲۱	۴-۴-۱-۲-۲. نقد درایی.....
۲۲۳	۴-۴-۲-۲. نقد متنی.....
۲۲۳	۴-۴-۱-۲-۲. تصحیف.....
۲۲۴	۴-۴-۲-۲-۲. ادراج.....
۲۲۵	۴-۴-۲-۲-۳. تقطیع.....
۲۲۶	۴-۴-۲-۲-۴. اختلاف نسخ.....

۲۲۷	 فهم حدیث ۳-۴-۴
۲۲۷	 علوم مورد استفاده ۱-۳-۴-۴
۲۲۷	 علوم ادبی ۱-۱-۳-۴-۴
۲۲۷	 لغت ۱-۱-۱-۳-۴-۴
۲۲۹	 نحو ۲-۱-۱-۳-۴-۴
۲۳۰	 علوم بلاغی ۳-۱-۱-۳-۴-۴
۲۳۲	 فقه ۲-۱-۱-۳-۴-۴
۲۳۲	 اختلاف الفقهاء ۱-۲-۱-۳-۴-۴
۲۳۳	 راعده فقه ۲-۲-۱-۳-۴-۴
۲۳۳	 اصول فقه ۱-۱-۳-۴-۴
۲۳۴	 اصالة الظهور ۱-۳-۱-۳-۴-۴
۲۳۴	 مطلق و مقید ۲-۳-۱-۳-۴-۴
۲۳۵	 اجماع ۳-۳-۱-۳-۴-۴
۲۳۵	 استصحاب ۴-۳-۱-۳-۴-۴
۲۳۵	 علم تفسیر ۴-۱-۳-۴-۴
۲۳۶	 کلام ۵-۱-۳-۴-۴
۲۳۷	 اخلاق ۶-۱-۳-۴-۴
۲۳۸	 عرفان ۷-۱-۳-۴-۴
۲۳۹	 اصول مورد استفاده ۲-۳-۴-۴
۲۳۹	 الترام به ظاهر متن ۱-۲-۳-۴-۴
۲۴۰	 فهم عرفی ۲-۲-۳-۴-۴
۲۴۰	 توجه به سیاق ۳-۲-۳-۴-۴
۲۴۰	 فهم مشهور ۴-۲-۳-۴-۴
۲۴۱	 بهره‌گیری از آیات مرتبط ۵-۲-۳-۴-۴
۲۴۱	 بهره‌گیری از روایات مشابه ۶-۲-۳-۴-۴
۲۴۲	 روایات امامیه ۱-۶-۲-۳-۴-۴
۲۴۲	 روایات اهل سنت ۲-۶-۲-۳-۴-۴
۲۴۳	 توجه به آراء شارحان ۷-۲-۳-۴-۴

- ۲۴۴..... ۴-۳-۲-۸. پرسش راوی
- ۲۴۴..... ۴-۳-۲-۹. بهره‌گیری از رهنمودهای عقلی
- ۲۴۵..... ۴-۳-۲-۱۰. جمع احادیث متعارض
- ۲۴۶..... ۴-۳-۲-۱۱. حمل بر تقیه
- ۲۴۷..... ۴-۳-۲-۵. اصول نقد متن حدیث و فهم آن در بحارالانوار
- ۲۴۷..... ۴-۳-۱-۵. طرح مسئله
- ۲۴۷..... ۴-۳-۲-۵. اصول نقد متن حدیث از دیدگاه علامه مجلسی
- ۲۴۷..... ۴-۳-۱-۵. توجه به اعتبار نسخه
- ۲۴۸..... ۴-۳-۲-۶. توجه به سبک و سیاق تعابیر
- ۲۴۹..... ۴-۳-۲-۵. توجه به روایات معتبر منقول در یک موضوع
- ۲۴۹..... ۴-۳-۲-۴. امی بودن مأخذ روایات
- ۲۵۰..... ۴-۳-۲-۵. توجه به اختلاف نسخه‌ها
- ۲۵۰..... ۴-۳-۲-۶. کشف تصدیق و تحریف متن
- ۲۵۱..... ۴-۳-۲-۷. نقد متن و یاد احادیث مضبوط دیگر
- ۲۵۱..... ۴-۳-۲-۸. توجه به منابع اصل حدیث و جماعت
- ۲۵۲..... ۴-۳-۲-۳. اصول فهم حدیث از دیدگاه علامه مجلسی
- ۲۵۲..... ۴-۳-۱-۵. حمل متن بر ظاهر و پرهیز از تأویل
- ۲۵۴..... ۴-۳-۲-۵. بهره‌گیری از علوم و فنون ادبی
- ۲۵۸..... ۴-۳-۳-۵. بهره‌گیری از آیات مرتبط
- ۲۵۸..... ۴-۳-۴-۵. بهره‌گیری از احادیث مشهور و مرتبط
- ۲۵۹..... ۴-۳-۵-۵. بهره‌گیری از رهنمودهای عقلی
- ۲۶۰..... ۴-۳-۶-۵. توجه به آراء شارحان
- ۲۶۲..... ۴-۳-۷-۵. بهره‌گیری از علم فقه
- ۲۶۲..... ۴-۳-۸-۵. شرح حدیث بر اساس اختلاف نسخه‌های معتبر
- ۲۶۳..... ۴-۳-۹-۵. حمل متن بر خلاف ظاهر با قرینه
- ۲۶۴..... ۴-۳-۱۰-۵. بهره‌گیری از دانش فرق و مذاهب
- ۲۶۴..... ۴-۳-۱۱-۵. توجه به اشکالات مفهومی
- ۲۶۶..... ۴-۳-۱۲-۵. رفع تعارض از احادیث متعارض

فهرست مطالب □ ۱۱

۲۶۸.....	۱۳-۳-۵-۴. توجه به نوع حدیث
۲۶۸.....	۱۴-۳-۵-۴. شرح حدیث بر پایه میزان درک عموم مخاطبان
۲۶۹.....	۱۵-۳-۵-۴. التزام به مبانی اخباریان
۲۷۰.....	۱۶-۳-۵-۴. توقف در داوری
۲۷۳.....	کتابنامه
۲۸۹.....	نمایه

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
وَلَمَّا ءَاتَيْنَا دَاوُودَ وَ سُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
(قرآن کریم، سوره مبارکه النمل آیه شریفه ۱۵)

سخن ناشر

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق (ع) که از سوی ریاست دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی‌ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظر است تا از این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح راهبردی به انجام رساند.

از این حیث «تربیت» را می‌توان مقوله‌ای محوری یاد کرد که وظایف و کارویژه‌های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می‌یابد؛ زیرا که «علم» بدون «تزکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل‌ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متأثر و دگرگون می‌سازد. از سوی دیگر «سیاست‌ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی‌توان متکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست‌ها در گرو انجام پژوهش‌های علمی و بهره‌مندی از نتایج آن‌هاست. از این منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان‌های فکری و اجرایی به حساب می‌آیند و نمی‌توان آینده درخشان‌ی را بدون توانایی‌های علمی -

پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ‌گویی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق (علیه السلام) در واقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که هم‌اکنون ثمرات نیکوی آن در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیان‌گذاران و دانش‌آموختگان این نهاد است که امید می‌رود با انکاء به تأییدات الهی و تلاش سر جان اساتید، دانشجویان و مدیران دانشگاه، بتواند به مرجعی تمام‌عیار در گستره جهانی تبدیل گردد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) با توجه به شرایط، امکانات و نیازهای جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آن‌ها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و... تقسیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدردانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهادند - در گسترش و اصلاح آن‌ها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طریق این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که در نهایت مرجعیت مکتب علم امام صادق (علیه السلام) را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت (ان‌شاءالله).

ولله الحمد

معاونت پژوهشی دانشگاه

مقدمه

حدیث به خوان حکایت کننده سنت نبوی (ﷺ) در طول تاریخ خود دچار آسیب‌هایی گردیده که به اهل نظر پنهان نیست. ضرورت تمسک به سنت، ایجاب می‌کند که از حدیث سرشناسی و آسیب‌زدایی گردد. به همین دلیل از سوی حدیث‌پژوهان دسته‌هایی بنیان نهاده شد تا ناقد حدیث از عهده چنین مهمی برآید. در این میان دانش‌های رجال و مصطلح‌الحدیث به‌طور عمده به آسیب‌های عارض بر سند پرداختند، اگرچه مباحثی از دانش مصطلح‌الحدیث ناظر به آسیب‌های متنی است، اما در مقایسه با آسیب‌های سندی از حجم کمتری برخوردار است.

ضرورت پژوهش در حوزه آسیب‌های عارض بر حدیث پژوهان معاصر را به این بعد از نقد حدیث بیشتر جلب نموده است. به رغم تلاش‌های در خور تحسینی که در این عرصه صورت پذیرفته بیشتر مباحث به مباحث نظری اختصاص یافته است. یعنی تبیین اصول و قواعدی که ناقد حدیث با کاربست آن‌ها قادر به نقد متن گردد. لیکن غالباً بدون ذکر نمونه، گاه به مناسبت، به ذکر یک نمونه بسنده شده است. دانشجویان علوم حدیث که در درس مصطلح‌الحدیث و فقه‌الحدیث با چنین اصول و قواعدی آشنا می‌شوند کمتر مجال تطبیق این اصول و قواعد را بر نمونه‌های عینی، می‌یابند. به همین منظور در آخرین بازبینی دروس تخصصی رشته علوم قرآن و حدیث در دانشگاه امام صادق (علیه السلام) چهار واحد درسی در مقطع کارشناسی ارشد تحت

عنوان نقد سندی و نقد متنی هر کدام در قالب دو واحد درسی پیش‌بینی شد. اینجانب در خلال تدریس چندین دوره این درس به ضرورت تدوین متنی با رویکرد تطبیق بر نمونه‌های عینی و عملی واقف گردیدم.

نوشتار پیش‌رو با چنین هدفی و به‌منظور رفع این کاستی نگاشته شده است. لذا سعی شده از مباحث نظری کاسته شده و به ذکر نمونه‌های تطبیقی بیشتر پرداخته شود و در بیشتر نمونه‌ها، متن آیات و روایات بدون حرکت‌گذاری، همراه با ترجمه از سوی نگارنده، در اختیار خواننده قرار گیرد تا بعد تمرینی و تطبیقی بهتر تأمین شود.

این کتاب پس از فصل مباحث مقدماتی از سه فصل اصلی تشکیل شده است. در فصل نخست مهم‌ترین آسیب‌های متن مطرح گردیده و با ذکر نمونه‌های متعدّد، دلیل نوع آسیب عارض بر متن پرداخته شده، سپس متن عاری از آن آسیب ارائه گردیده است. در فصل بعدی ملاک‌های نقد متن مطرح شده و برای بیشتر ملاک‌ها سعی شده نمونه‌های متعدّدی ارائه گردد. از آنجا که نقد سند نیز بخش مهم دیگری از نقد حدیث به‌شمار می‌آید و نقد سند و متن هر دو زمینه برای فهم درست متن است، در فصل پایانی مقالاتی از نقد و فهم حدیث را ارائه کرده‌ایم تا از حاصل مباحث فصول گذشته در فصل اخیر جایگاه و کاربرد عدل و اصول و قواعد نقد متن در نقد و فهم حدیث روشن شود.

برخود لازم می‌دانم از دوست عزیزم، استاد ارجمند، آقابزرگ تهرانی، مصالایی‌پور که با دقت نظر، نکات مفیدی را به اینجانب ترصّه فرمود، همچنین از دانشجوی فاضل، آقای محمدرضا فقیه ایمانی که در مقاله تحلیل روایات منشأ پیداش کنیه «ابوتراب» اینجانب را یاری نمود، صمیمانه تقدیر و تشکر نمایم. امید است که این تلاش اندک گامی هرچند کوتاه در خدمت به دانشجویان علوم حدیث و ناقدان این عرصه باشد.

و ما توفیقی الا بالله علیه توکّلت و الیه أنیب

مهدی ایزدی، دانشگاه امام صادق (ع)، ۹۴/۶/۷